

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка

Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми
вдосконалення чинного
законодавства України**

Випуск XXIV

Івано-Франківськ, 2010

Стадії юридичного прогнозування: питання методології

УДК 340.11; 340.116

Стратегічне управління соціальною системою та адекватне правове регулювання суспільних відносин викликає необхідність наукового аналізу процесу визначення перспектив і тенденцій розвитку державно-правової дійсності та шляхів найімовірнішого досягнення цілей суспільства в державно-правовій сфері. Процес юридичного прогнозування відзначається досить складною структурою, що включає доволі громіздкий методологічний інструментарій, а тому потребує чіткого визначення послідовності його застосування, чим і зумовлюється загальна логіка, стратегія та методика прогностичного дослідження. Проте вказана проблема, як і прогностичний підхід загалом, в загальнотеоретичній юридичній науці не одержав належного розвитку, що й *актуалізує* необхідність розробки процедури юридичного прогнозування.

Основною метою даної статті є визначення процесуальної структури та загальної схеми юридичного прогнозування, для *досягнення якої* будуть проаналізовані деякі проблемні питання виділення самостійних етапів процесу юридичного прогнозування, що впливає на послідовність застосування окремих методологічних прийомів під час проведення юридичного прогнозування.

Очевидно, що при ранжуванні та дезагрегації процесу прогнозування можна виділяти різну номенклатуру його етапів. Але при цьому слід пам'ятати, що в основі виділення кожної стадії прогнозування повинні бути покладені мета, завдання, предмет та зміст роботи, методологія, результат, які характеризують самостійність кожної стадії. В літературі з прогностики подається лише спрощений та дещо умовний перелік стадій прогнозування із загальною характеристикою кожної з них. Так, І. В. Бестужев-Лада називає в різних джерелах від 7 до 12 стадій соціального прогнозування. Серед основних він виділяє передпрогнозу орієнтацію, побудову базової (вихідної) моделі об'єкта прогнозування, формування системи показників

прогнозного фону, експлораторну розробку, нормативну розробку, верифікацію одержаних прогнозних даних та генерацію рекомендацій по оптимізації цільових, програмних, планових, проектних та інших рішень в сфері управління [1, с. 13-14]. В більш конкретизованому і повному переліку називаються такі стадії як: 1) передпрогнозна орієнтація; 2) побудова вихідної (базової) моделі; 3) збір даних прогнозного фону; 4) побудова динамічних рядів розвитку показників; 5) побудова серії гіпотетичних (попередніх) пошукових моделей прогнозованого об'єкта; 6) побудова серії гіпотетичних нормативних моделей; 7) уточнення (відносна верифікація) гіпотетичних моделей; 8) побудова остаточної серії пошукових і нормативних прогностичних моделей; 9) генерація рекомендацій для цілепокладання, планування, програмування, проектування, управління взагалі; 10) побудова серії постімовірнісних прогностичних моделей-сценаріїв; 11) експертне обговорення (експертиза) прогнозу та рекомендацій; 12) нова передпрогнозна орієнтація [2, с. 29-30].

Схожу позицію щодо цього питання займає В. П. Горбатенко, який процес здійснення прогнозів в сфері політики розбиває на 10 етапів: 1) розробка програми дослідження; 2) побудова вихідної (базової) моделі прогнозованого об'єкта; 3) збір контексту прогнозування; 4) побудова передмодельних сценаріїв; 5) створення серії гіпотетичних пошукових моделей; 6) побудова серії гіпотетичних нормативних моделей; 7) оцінка достовірності, точності і обґрунтованості прогнозу; 8) вироблення рекомендацій для рішень у сфері управління; 9) експертиза підготовленого прогнозу і рекомендацій та їх доробка з урахуванням обговорення, здача їх замовнику; 10) співставлення матеріалів розробленого прогнозу з новими даними прогнозного контексту і започаткування нового циклу досліджень [3, с. 101-112].

В. Лисичкін виділяє в одному варіанті три стадії прогнозування (ретроспекція, діагноз та прогноз) [4, с. 475], в іншому – разом із В. Александровим веде мову про три періоди прогнозування (ретроспекція, діагноз, прогноз), кожен з яких, в свою чергу, складається із трьох стадій (визначення об'єкта прогнозу, вибір методів прогнозу, процес створення прогнозу) [5, с. 113]. Тристадійності процесу прогнозування притримуються і Н. Стефанов, Н. Яхієл та С. Качаунов (див.: [6, с. 113]), В. В. Косолапов (див.: [7, с. 145-147]). Щоправда, В. В. Косолапов в іншій версії диференціації процесу прогнозування виділяє п'ять етапів розробки прогнозу (див.: [8, с. 70]). Іноді виділяють чотири основні етапи прогностичного дослідження, якими є аналітичний етап, дослідницьке (пошукове) прогнозування, програмне прогнозування і так званий “організаційний” етап (див.: [9, с. 139-142]). Деяко схожою до попередніх є номенклатура етапів прогнозування, що міститься в збірнику науково-нормативних термінів “Прогностика. Терминология” (1990), в якому називається передпрогнозна орієнтація, а також такі етапи прогнозування як прогнозна ретроспекція, прогнозний діагноз, прогнозна проспекція, верифікація прогнозу, коректування прогнозу та синтез прогнозу [10, с. 12-13].

В. М. Сирих виділяє сім стадій юридичного прогнозування, якими є: 1) підготовка завдання на прогноз, тобто документа, який визначає: а) цілі та завдання прогностичного дослідження; б) об'єкт прогнозування; в) гіпотези дослідження; г) вимоги, яким повинен відповідати прогноз; д) дослідницькі процедури; е) форму викладу і подання результатів дослідження. На основі завдання на прогноз складається розгорнутий організаційно-технічний (координаційний) план прогностичного дослідження; 2) вивчення об'єкта прогнозування в реальному житті, його безпосередньому бутті та встановлення його якісних і кількісних характеристик; 3) дослідження конкретно-історичних умов існування та функціонування об'єкта прогнозування з метою виявлення факторів, що здійснюють вплив на досліджуваний об'єкт; 4) побудова математичної моделі, що описує систему зв'язків і відношень

досліджуваного об'єкта із зовнішніми факторами; 5) виявлення якісних і кількісних характеристик соціально-правових факторів, що здійснюють вплив на об'єкт прогнозування, та визначення форми і тісноти зв'язку між факторами і досліджуваним об'єктом; 6) концептуальний аналіз кількісних даних, одержаних на п'ятій стадії дослідження; 7) складання прогнозу або підготовка наукових статей і наукових звітів, інших форм об'єктивної результатів, одержаних в ході дослідження [11, с. 422-426].

В. А. Журавель щодо криміналістичного прогнозування притримується поділу на три стадії (передпрогнозу, власне прогностичну та реалізаційну) і п'ять процедур (передпрогнозу орієнтації, діагнозу, проспекції, верифікації, вироблення рекомендацій на підставі прогнозних даних) [12, с. 169-170].

Звичайно, процес прогнозування єдиний, цілісний, а тому будь-яке виділення його стадій (етапів) є до певної міри умовним. Проте, певна логічна послідовність дій, що реалізується в процесі прогнозування, певний порядок застосування методологічного інструментарію, а також однотипність окремих процедур і спільність мети та завдань певних груп дій по прогнозуванню дозволяє стверджувати про наявність визначеної процесуальної структури прогнозування, яка втілюється в детермінованій кількості етапів (стадій) як логічно завершених елементів цієї структури. Зрештою, прогнозування, розглядуване в гносеологічному аспекті, постає як "упорядкована послідовність пізнавальних операцій, сенсорно-перцептивних і раціональних логічних дій" [13, с. 82], які умовно можна об'єднати в певні етапи (стадії).

Для юридичного прогнозування характерна та ж послідовність стадій, що і для соціального загалом. Проте, очевидно, виходячи із специфіки прогностичного дослідження держави та права, доцільно окремо вести мову про стадії (етапи) юридичного прогнозування. Крім того, в кожному конкретному випадку проведення юридичного прогнозування слід виходити із наявного стану справ і формувати індивідуальний підхід до прогностичного дослідження. При цьому на деяких стадіях іноді доцільно більш ґрунтовно та детально проводити дослідження, окремі стадії можна сумістити або переставити, виходячи із потреб і мотивів зручності та рентабельності прогностичного дослідження. Так, наприклад, верифікацію одержаних результатів прогнозування можна (і, в принципі, доцільно) проводити не тільки на завершення прогностичного дослідження, але й окремо після деяких стадій (зокрема, попередню верифікацію можна здійснити і після перспективного прогнозування, і після нормативного прогнозування).

Виходячи з усього вищесказаного, можна виділити сім основних стадій (етапів) юридичного прогнозування: 1) передпрогнозна орієнтація; 2) збір та системний аналіз даних про об'єкт прогнозування та прогнозний фон з метою виявлення закономірностей, тенденцій розвитку досліджуваного об'єкта та його характеристик (аналітичний етап); 3) перспективне прогнозування; 4) нормативне прогнозування; 5) верифікація одержаної системи прогнозів; 6) коректування прогнозу; 7) формування рекомендацій для дескриптивного передбачування (планування, проектування, програмування, управління в цілому).

Перспективне (дослідницьке, пошукове) та нормативне (цільове) прогнозування є об'ємними, досить важливими, практично визначальними стадіями єдиного, цілісного процесу юридичного прогнозування, в результаті яких одержуються відповідні види прогнозів (перспективні та нормативні). На цих стадіях задіюється чи не весь методологічний інструментарій конкретного прогностичного дослідження, здійснюється основний обсяг дій суб'єкта прогнозування. Тому, недаремно деякі автори, окрім вищеназваних, ведуть мову ще тільки про дві основні стадії прогнозування: аналітичний етап (що передує їм) і так званий "організаційний" етап (яким і завершується прогностичне дослідження) (див., наприклад [14, с. 139-142]). З огляду на

це, особливо актуалізується необхідність загальнотеоретичного аналізу перспективних та нормативних прогнозів в юридичній науці. Оскільки аналіз перспективного та нормативного прогнозування здійснювався в наступних працях [15-16], то зосередимо увагу на короткій характеристиці інших стадій.

Передпрогнозна орієнтація, не зважаючи на своє пропедевтичне значення, є, тим не менше, надзвичайно важливою стадією прогностичного дослідження. Адже, саме на цьому етапі прогнозування виконується великий обсяг робіт, який, як правило, зводять до наступних десяти пунктів: 1) точне визначення рамок і характеру об'єкта; 2) точне визначення особливостей предмета; 3) формулювання предметної та наукової проблеми; 4) формулювання мети дослідження; 5) постановка завдань дослідження; 6) складання робочих гіпотез; 7) визначення часового інтервалу, на основі якого будується прогноз, та інтервалу, на який розрахований прогноз; 8) вибір методів дослідження; 9) встановлення структури (методики) дослідження; 10) вирішення організаційних питань дослідження [17, с. 53-54]. Реалізація всіх цих пунктів дозволяє логічно правильно побудувати прогностичне дослідження та визначити його межі. Крім того, якщо науково обґрунтовано, логічно послідовно та математично точно підійти до реалізації всіх завдань передпрогносної орієнтації, то можна більш економно витратити ресурси дослідницького комплексу (в першу чергу, людські, часові та фінансові) шляхом мінімізації кількості верифікацій та коректувань прогнозних моделей, попередніх прогнозів. Хоча, з іншого боку, іноді досить проблематично точно визначити наперед весь комплекс необхідних дій (наприклад, з огляду на невивченість об'єкта прогнозування).

Так званий аналітичний етап юридичного прогнозування передбачає, в першу чергу, детальний збір та аналіз інформації про досліджуваний об'єкт, а також даних стосовно прогнозного фону з метою виявлення закономірностей, тенденцій їх розвитку. На цьому етапі здійснюється побудова вихідної (базової) моделі об'єкта прогнозування. При цьому слід особливо уважно підійти до аналізу характеристик об'єкта прогнозування і, насамперед, кількісних характеристик (параметрів прогнозованого об'єкта). Звичайно, природа державно-правових явищ не дає можливості строго формалізувати об'єкт дослідження і сам процес прогнозування. Проте, все-таки, варто максимально намагатись, коли це можливо, побудувати цілісну систему кількісних та якісних характеристик об'єкта прогнозування та факторів, що впливають на його розвиток, з метою обґрунтованого дослідження та виявлення майбутнього стану досліджуваного об'єкта державно-правової дійсності.

Верифікацію та коректування прогнозу, в принципі, доцільно проводити, коли виникає потреба в цьому. Проте, в будь-якому випадку, після перспективного та нормативного прогнозування слід здійснити верифікацію та відповідне коректування результатів цих стадій прогностичного дослідження, внаслідок чого повинна бути сформована необхідна і достатня кількість прогностичних висловлювань щодо майбутнього розвитку того чи іншого об'єкта державно-правової дійсності, назриваючих проблем стосовно нього, а також можливих шляхів зміни розвитку цього об'єкта та вирішення проблем, що його стосуються.

Треба сказати, що верифікацію доцільно проводити, звичайно, іншим суб'єктом прогнозування або із застосуванням інших методів (результативність яких перевірена на практиці), а також, можливо, шляхом аналізу альтернативних даних щодо об'єкта прогнозування та прогностичного фону.

В результаті аналізу одержаної системи прогностичних висловлювань формується цілий пакет рекомендацій для прийняття конструктивних рішень, реалізація яких дозволить позитивно вплинути на розвиток досліджуваного об'єкта. Причому, в цьому плані слід забезпечити належний зв'язок прогнозування з дескриптивним

передбачуванням, для чого рекомендації щодо прийняття рішень слід належним чином сформулювати і відповідно документально оформити.

Таким чином, цілком зрозуміло, що будь-яке виділення в єдиному і неперервному процесі прогностичного дослідження певних стадій є до певної межі умовним, адже окремі стадії можуть повторюватися кілька разів (або окремі комплекси дій можуть реалізовуватися порціями), інші – переставлятися місцями. Проте, не зважаючи на це, в кожному конкретному випадку прогностичного дослідження повинна втілюватися загальна логіка процесу прогнозування, повинна існувати певна послідовність дій, застосування методологічного інструментарію.

1. Бестужев-Лада И. В. Прогнозное обоснование социальных нововведений. – М.: Наука, 1993. – 240 с.
2. Прогнозирование в социологических исследованиях. Методологические проблемы. / Отв. ред. И. В. Бестужев-Лада. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
3. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. – К.: Генеза, 2006. – 400 с.
4. Лисичкин В. О процессе разработки прогнозов и его стадиях. // Управление, планирование и организация научных и технических исследований: Труды международного симпозиума стран-членов СЭВ и СФРЮ: В 5 т. – Издание Всесоюзного института научной и технической информации, 1970. – т. 3: Вопросы планирования и организации научных и технических исследований. – с. 475-483.
5. Александров В., Лисичкин В. Модель процесса прогнозирования. // Теория и практика прогнозирования развития науки и техники в странах-членах СЭВ. – М.: Экономика, 1971. – с. 112-121.
6. Стефанов Н., Яхиел Н., Качаунов С. Управление, моделирование, прогнозирование. / Пер. с болг. – М.: Экономика, 1972. – 143 с.
7. Косолапов В. В. Методология социального прогнозирования. – К.: Вища школа, 1981-311 с.
8. Косолапов В. В. Категориальный аппарат общественной прогностики. // Вопросы прогнозирования общественных явлений. – К.: Наукова думка, 1978. – с. 44-81.
9. Коренной А. А., Скофенко А. В., Мусиенко В. Б., Логвинова Д. М. Методические основы разработки комплексных прогнозов. // Проблемы социального прогнозирования. – Красноярск, 1986. – Вып. 11: Методологические вопросы общественно-исторического предвидения. – с. 136-142.
10. Прогностика. Терминология: Сб. научно-нормативных терминов. / Отв. ред. В. И. Сифоров. – М.: Наука, 1990. – Вып. 109. – 56 с.
11. Социология права: Учебное пособие. / Под ред. В. М. Сырых. – М.: Юридический Дом "Юстицинформ", 2001. – 480 с.
12. Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. – Х.: Право, 1999. – 304 с.
13. Василенко В. А. Структура социального прогнозирования // Вопросы прогнозирования общественных явлений. – К.: Наукова думка, 1978. – с. 81-98.
14. Маслин А. А. Экспертные оценки в социологическом прогнозировании. // Социальное прогнозирование. – М., 1975. – с. 90-103.
15. Андріюк В. В. Перспективний підхід в юридичному прогнозуванні: деякі методологічні проблеми // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наукових статей. – Івано-Франківськ: Плай, 2009. – Вип. XXI. – с. 3-13.
16. Андріюк В. В. Методологічні проблеми нормативного юридичного прогнозування. // Держава і право: Зб. наукових праць: Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009.– Вип. 44. – с. 37-44.

17. Бестужев-Лада И. В. Некоторые вопросы методологии и методики выбора актуальной тематики прогнозных разработок. // Проблемы социального прогнозирования. – Красноярск, 1981. – Вып. 6: Методологические аспекты социального прогнозирования. – с. 52-64.

Андриюк В.В. Стадії юридичного прогнозування: питання методології

В статті автор намагається дослідити деякі методологічні питання процедури юридичного прогнозування. При цьому дається визначення стадій юридичного прогнозування, коротко аналізуються стратегія розробки юридичних прогнозів та етапи юридичного прогнозування.

Ключові слова: юридичне прогнозування, стадії юридичного прогнозування.

Андриюк В.В. Стадии юридического прогнозирования: вопросы методологии

В статье автор пытается исследовать некоторые методологические вопросы процедуры юридического прогнозирования. При этом определяются стадии юридического прогнозирования, кратко анализируются стратегия разработки юридических прогнозов и этапы юридического прогнозирования.

Ключевые слова: юридическое прогнозирование, стадии юридического прогнозирования.

Andriyuk V.V. Stages of the Juridical Forecasting: Methodological Questions

In the article the author tries to investigate some methodological problems of the stages of the juridical forecasting. Besides, the definition of the stages of the juridical forecasting is given, strategy of generation of the juridical forecasts and phases of the juridical forecasting are shortly analyzed.

Keywords: juridical forecasting, stages of the juridical forecasting.